

Љубиша М. Деспотовић ^[1]

Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 327:303.01
Прегледни научни рад

Настанак савремених међународних односа као научне дисциплине и кратак осврт на њихов историјски развој

Сажетак: У раду ће се разматрати утемељење савремених међународних односа као научне дисциплине приликом њеног оснивања и прве теоријске расправе о њеном предметном одређењу. У наставку рада даћемо кратак преглед историјског развоја међународних односа с посебним акцентом на дефинисање њених битних контекстуалних одредница, односно обележја.

Послератно утемељење нове науке о међународној политици није протицало без несугласица, теоријских трвења, методолошких расправа па чак и отвореног оспоравања научне дисциплине у настајању. Расправе и оспоравања односили су се, пре свега, на њену предметну одређеност. У раду се превасходно користи историографска метода, и то у делу који обрађује преглед развоја међународних односа, као и реалистички теоријски приступ сагледавања и тумачења светске политике у контексту науке о политици.

Кључне речи: савремени међународни односи, светска политика, историјски развој, научна дисциплина

Као главни разлог за настанак *савремених међународних односа* као научне дисциплине у релевантној литератури наводи се оснивање Катедре за међународне односе, која је формирана 1919. године на Велшком универзитету у Абериствиту (Aberystwyth), под називом Вудро Вилсон. Име је добила по

28. америчком председнику и родоначелнику Лиге народа, утемељивачу нових принципа на којима треба градити послератне међународне односе међу нацијама и њиховим државама. Председник Вилсон је тежио да имплементира либералне принципе у спољну политику САД и да пројекцијом демократских правила

[1] despotlj@stcable.net

из своје државе учини свет међународних односа слободнијим и равноправнијим. То је значило да би међународне односе требало успоставити на неким важним постулатима западне демократије и либерализма. На пример, демократски принцип један човек један глас у међународним односима значио би једна држава један глас у Лиги народа. То се није могло постићи без озбиљнијег реформисања међународних односа и отпочињања интензивнијих процеса националне еманципације многих нација, њиховог ослобађања од колонијалног ропства и интензивирања процеса изградње националних држава. „Реформе међународних односа требале су водити новим односима који би искључили рат, осигурали међународну сарадњу и ојачати Лигу народа као средишњи инструмент међународног деловања. Значајни аутори који су деловали на катедри међународних односа били су: Norman Angel, Alfred Zimmern и Arnold Toynbee“ (Vukadinović, 2004, str. 12).

Узгред, Вилсонов програм имао је и другу, не тако демократску димензију. Он је означио почетак изградње *новој свейској њорейка* на бази глобалне доминације западне цивилизације и њених најразвијенијих држава, пре свега САД. „Пројекат Новог светског пројекта (NWO), изложен у облику председничког програма од 14. тачака и пет принципа америчког председника Вудроа Вилсона из 1918. године, касније је дорађен и развијен у периоду председниковања Ф. Д. Рузвелта, и доживео своју пуну практичну политичку експликацију током трајања председничког мандата Џорџа Буша Старијег“ (Despotović, 2017, str. 33). Отуда немали број аутора сматра да су СМО (савремени међународни односи) превасходно

западна, односно америчка научна дисциплина, намењена доктринарној апологији америчких спољнополитичких и геополитичких интереса.

Убрзо након формирања Катедре за међународну политику, 1920. године у „Лондону је основан и Краљевски институт за међународне послове (The Royal Institute of International Affairs) познатији као Чатам Хаус (Chatham House), а утицајни Савет за спољне односе (Council on Foreign Relations) установљен је у Њујорку годину дана касније“ (Simić, 2009, str. 16). Савет за спољне односе основан је 1921. године с намером да окупи најзначајније умове из области науке, политике и бизниса с државног простора САД, са циљем да они дају допринос дефинисању и развоју америчке спољне политике, задовољавају њених нараслих империјалних потреба и реализацији конкретних интереса новог глобалног хегемона, који се управо појављивао на светској историјској позорници. Истовремено, успостављао се и нови поредак моћи, који се градио на развалинама старог поретка, заснованог на одлукама Берлинског конгреса из 1878. године, односно још пре Великог рата, који је опустошио многе нације и државе и срушио четири велика царства – Немачко, Руско, Отоманско и Аустроуграско царство. Убрзо по формирању Савет се наметнуо као „најутицајнија установа у свету када су у питању спољна политика и међународни односи“ (Simić, 2009, str. 22).

Један од најзначајнијих теоретичара међународних односа између два рата био је Арнолд Тојнби (Arnold Joseph Toynbee, 1889–1975), енглески социолог историје. Као и Освалд Шепенглер (Oswald Arnold Gottfried Spengler) био је заступник *циклизма* у историји. Стога

се у прегледима социолошких теорија сврстава у заступнике тзв. цикличке теорије друштва, заједно са већ поменутиим Освалдом Шпенглером и Питиримом Сорокином. Као социолог историје Тојнби заступа став о неминовном цикличком кретању друштава и цивилизација, „које пролазе пут рађања, рашћења, слома и распадања. [...] Основни узрок за рађање и живот неке цивилизације Тојнби види у механизму 'изазова-и-одговора', а главну снагу за настанак сродних цивилизација он проналази у борби 'унутрашњег и спољашњег пролетаријата'" (Tripković, 1992, str. 198). Актуелне међународне односе свога времена Тојнби сагледава кроз експликативну матрицу нарастајућег национализма и расизма, све већег значаја геополитичких доктрина, пораста утицаја војне моћи, као и слабљења значаја међународног права, односно његовог све већег непоштовања.

Послератно утемељење нове науке о међународној политици није протекло без несугласица, теоријских трвења, методолошких расправа па чак и отвореног оспоравања научне дисциплине у настајању. Расправе су се, пре свега, односиле њену предметну одређеност. Покушавајући да јој оспоре јасну и прецизну предметну одређеност, неки теоретичари су често у тадашњим расправама наглашавали њен еклектички карактер и присутна методолошка и теоријска лутања. Међутим, све буре и велике дебате кроз које је пролазила нова научна дисциплина не сведоче само о њеним теоријско-методолошким посртањима него и о сложености предметне грађе коју истражује, стално присутној динамици развоја међународних односа између два рата, која је још више појачавала осећај осујећености

и немогућности релевантног теоријског сагледавања нове светске реалности, и о променама које су светске односе усмериле ка новом глобалном ратном сукобу.

Према мишљењу Драгана Симића укупна једновековна историја развоја СМО као научне дисциплине прошла је кроз *четири велике дебате* (Simić, 2009, str. 31–35), које су упркос жестини теоријских расправа и методолошког оспоравања на крају допринеле њеном свеукупном конституисању као научне дисциплине. Такође, кондензована је свест да је промена теоријских парадигми својствена и другим, много егзактнијим наукама него што су то политичке науке у целини, а међу њима и нова дисциплина о међународним односима. „У највећем броју примера писања историје дисциплине, наводе се следеће фазе које је наука о међународним односима наводно прошла, почев од двадесетих година XX столећа: идеализам (утопијски пацифизам и легализам), реализам, бихевиоризам, постбихевиоризам, неореализам, рационализам, постпозитивизам и конструктивизам“ (Simić, 2009, str. 29).

Убрзани дисциплинарни развој СМО након Другог светског рата, а нарочито у периоду тзв. глобализованих односа у међународној заједници у последње три деценије, узрокован је утицајем више значајних фактора (мегатрендова). За ову прилику побројаћемо саме неке најважније: све бржи развој науке, модерних технологија и информационих система, трка у наоружању конвенционалног типа, изградња нуклеарних капацитета великих сила, преображај геополитичке структуре моћи и стварање основе за нову светску хегемонију, глобализација економских односа кроз развој

светске трговине, велики утицај финансијских центара моћи на доношење кључних одлука влада, јачање корпоративног сектора и тзв. недржавних актера, који лако и ефикасно трансцендирају државне границе, снажење улоге глобалних медија и комуникацијских система и њихово стављање у функцију центара светске моћи (Despotović, Jevtović, 2019), све већа контаминација планете и животне средине, пораст броја еколошких акцидента, учестале природне катастрофе, све присутнији облици биолошког рата, глобализовање безбедносних проблема, посебно тероризма и верског фанатизма, интернационализација масовне културе, спортских такмичења и туризма – дакле, низа фактора који мењају свет око нас, нашу перцепцију међународног окружења и нових „правила игре“ које диктирају светски центри моћи.

Након Другог светског рата креће убрзано конституисање СМО као научне дисциплине, нарочито неких субдисциплина које се издвајају из њеног теоријско-методолошког дискурса: на пример, *сџудије безбедности* (*security studies*), које се посебно у САД развијају као субнаучна дисциплина или *сџрајшешке сџугује* (*strategy studies*), које су неко време изучаване у Великој Британији. У њиховој научној области развиле су се још неке поддисциплине као што су *џолемолоџија* (наука посвећена студијама рата) и *џринолоџија* (наука посвећена студијама мира), као добар дисциплинарно опозитни пар: *war studies* – *peace studies*. Дакле, студије безбедности су се развиле као засебна теоријска област међународних односа. П. Вилијамс и Х. Бузан сматрају да студије безбедности тематски одређује *џеџ џокреџачких сила*: „1. однос снага

и дистрибуција моћи између кључних актера у међународној политици; 2. технолошки развој; 3. догађаји који мењају ток историје; 4. унутрашња динамика промена методологије дисциплине; 5. институционализација и развој студија безбедности“ (Proković, 2018, str. 45).

Кратак осврт на историјски развој међународних односа

Кратак историјски осврт на друштвену мисао, која се током протеклих векова рефлектовала и на међусобне односе држава, отпочећемо оним анализама, које су, осим на класичне трговачке аранжмане, најчешће биле фокусиране на односе који су посредовани непријатељством или ратовима. Стога су их антички мислиоци сагледавали узимајући у обзир вечите теме у међународним односима као што су државна организација, политичка моћ, пројекција силе, склапање савезништава, избијање непријатељстава, доминације интереса хегемона, ратних сукобљавања и слично.

Децентрализовани систем међународних односа какав је, на пример, постојао на простору античке Грчке, државна аутархичност полиса и географски ограничена комуникација утицале су на то да односи између полиса буду посредовани релативно константном доминацијом три највећа хегемона тога времена – Атине, Спарте и Тебе. Занимљиво је истраживање о удруживању мањих полиса на неко време ради укидања хегемоније као облика асиметричног одговора слабијих. У улози главног балансера таквих односа често се јављао Коринт. Дубља пенетрација грчке културе у околним познати

свет била је могућа као последица окупљања под Александром Македонским, који је, ширећи територијално своју империју, у великој мери ширио и њене културолошко-цивилизацијске вредности.

Иако радови познатих грчких филозофа Платона и Аристотела, који су своје време сагледавали кроз оптику филозофских назора (разматрајући теме величине државе, географског положаја, климе, демографског фактора, типа политичке власти и сл.), представљају упечатљиво сведочанство о тој епоси, са аспекта данашњег дисциплинарног интереса СМО ипак је најупечатљивије сведочанство оставио грчки историчар Тукидид у свом епохалном делу *Историја Пелопонеској рати* из V века пре нове ере. У тој књизи извршена је класична анализа међународних односа из визуре демографског, економског, технолошког, политичког, психолошког и војног аспекта. У њему „су објашњени мотиви људског понашања који су мотивисани грамзивошћу, поносом, страхом и мржњом, те да све то заједно води рату у којем победник ствара нов међународни систем, који одговара његовим представама и интересима“ (Vukadinović, 2004, str. 11). За наш рад важна је управо ова Тукидидова поента о стварању међународног поретка моћи по мери новог хегемона која ће остати на снази све до наших дана. Дакле, *нови хегемон уређује свој међународних односа по мери власитих интереса, стварајући нова правила игре, која намеће другима снагом војне и економске надмоћи.*

За разлику од периода античке Грчке, када је свет међусобних односа био децентрализован, у старом Риму постојала је строга централизација.

Иза крилатице *Pax Romana* крио се дефинисан систем односа у коме се јасно препознавао центар империје (Рим) и периферија која се повиновала успостављеном поретку моћи. Осим изразите војне надмоћи, он је почивао и на доминацији *римској њрави* као израза суверене политичке воље, исказане у нормама јединственог правног поретка коме су морали сви да се потчињавају.

Поробљене народе Рим је држао у покорности, али им је сем императива централне власти остављао затечене обичаје, аутономију културе и језика као изразе властите самобитности и очувања локалних идентитета. Неке од тих разлика унутар Империје послужиће касније за њену поделу на Источни и Западни део (365. године), а још касније и за црквени раскол, који се формално догодио 1054. године, јер су несугласице унутар два црквена центра хришћанства, Рима и Константинопоља, тињале вековима пре тога. „Хришћанство постаје државна религија у оба царства, а како црквена хијерархија прати државну, тако убрзо уз две државе настају и два црквена средишта: Константинопољ и Рим“ (Vukadinović, 2004, str. 21). Коначан крај римске империјалне доминације наступиће падом Цариграда (Византије) 1453. године.

Кључни историјски догађај важан за историју међународних односа у Европи десио се 1648. године, када је наступила ера Вестфалског мира, односно када је изграђен „глобални вестфалски систем“. Исцрпљујући период религијско-конфесионалних сукоба који је трајао три деценије окончан је миром и успостављањем патента религијске толеранције заснованог на принципу *cuius regio, eius religio*, што је значило да је конфесионална припадност поданика једне

регије (државе) постала истоветна оној коју је изабрао владар те државе, тј. да ће свака држава која је део вестфалског система прихватити верско опредељење друге државе.

Суштина нових принципа које је доносио вестфалски поредак и којима су се руководиле државе као актери у међународним односима били су *јаранција суверености*, посебно малих и средњих држава, одвајање световне од црквене власти и слабење царске моћи. Нови извори међународне легитимности постали су конгреси великих сила и договори које на њима постигну. Признајући као један од главних принципа *националну сувереност*, Вестфалски мир био је темељ на коме је изграђен систем нових међународних односа. *Сувереност* је постала главна одлика држава и њима је било зајамчено пуно право да у сопственим границама уређују односе, уз истовремену аутономију на плану спољне политике. „Сувереност је била темељ новог децентрализованог европског система у коме је призната једнакост свих држава. Кршење децентрализације уједно је значило и кршење суверености једне или више држава. Ауторитет новог система није се више темељио на цркви већ је постављен на договору најважнијих држава“ (Vukadinović, 2004, str. 23).

Вестфалским миром средњовековни поредак моћи, заснован на доминацији црквеног ауторитета Римске курије, нашао се на маргинама међународне политике и доживео је своју историјску кончину. Световна власт се после дуге и исцрпљујуће борбе афирмисала као апсолутни политички ауторитет како на унутрашњем политичком плану државе, тако и на нивоу међународних односа.

Доласком Наполеона на власт у периоду од 1804. до 1812. године извршен је покушај суспензије вестфалског поретка и успостављања француске хегемоније. Војнички пораз Наполеонове солдатеске од Царске Русије довео је до редефинисања међународних односа, што је крунисано Бечким конгресом 1814–1815. године, када је створена снажна алијанса (савез) између Русије, Велике Британије, Прусије и Аустрије. Нови савез, назван *концертном великих сила*, решаваће сва важнија питања међусобних односа заједничким договором. Формирана је и Света алијанса, чији су чланови постали Русија, Аустрија и Пруска, и која је, осим потврде њихове суверености, територијалне целовитости и међусобног договора, значила одбрану *династија* од евентуалних покушаја револуционарних смена власти.

Ново ресетовање међународних односа у 19. веку уследило је одлукама Берлинског конгреса из 1878. године, када су, између осталог, национална независност и државна сувереност потврђене и двома српским државама, Србији и Црној Гори (ова друга је формирана с превасходном намером да се Србији спречи територијални излазак на Јадранско море). Тиме је купљено неколико деценија мира у Европи, али је тај период, нажалост, углавном послужио за припремање новог глобалног сукоба. Неке велике силе, пре свега Немачка и Аустроугарска у Европи те Јапан на Истоку, покушаће да редефинишу међународни поредак моћи у складу са својим интересима.

Ратна деструкција као средство прекомпоновања поретка геополитичке моћи у свету виђена је особито сурово на примерима из Првог светског рата. Након

дотад незабележених инфраструктурних разарања, физичке девастације, милионских жртава и неслућених економско-финансијских издатака за финансирање ратне кампање, његов кончан исход (нарочито нова конфигурација међународних односа у свету) фиксиран је одлукама Версајске конференције, 1919. године.

Сједињене Америчке Државе судефинитивно изашле из *доктрине изолационизма* и постале нови незаобилазни фактор у међународном поретку моћи. Покушаји председника Вудроа Вилсона да изгради нову архитектуру међународних односа у свету неславно су се завршили. Опет је међуратни период послужио за ново наоружавање и фактички је био краћа пауза до коначног геополитичког обрачуна у Другом светском рату. То је уједно био и непобитни доказ да процеси прекомпоновања моћи у међународним односима након Првог светског рата нису били завршени. Каснији догађаји донели су такве промене да светска политика након Другог светског рата више није могла ни да се препозна.

На историјску сцену су ступила два нова геополитичка актера, САД као апсолутни хегемон западног света и СССР као доминантни лидер тзв. социјалистичког лагера. Они су наступали у оквиру војних савеза, који су се убрзо формирали и отпочели еру хладног рата коју су одликовала деценијска сукобљавања ниског интензитета, што је обележило готово целу другу половину 20. века.

Формирање ОУН, које је уследио одмах након завршетка Другог светског рата, није човечанству донело преко потребно спокојство и сигуран развој. Свет је на дуже време остао подељен између *Рах Американа* и *Рах*

Sovietika као два пола светске моћи. Трагично издељен по идеолошким шавовима на *свећ кайијализма* и *свећ социјализма* деценијама је изнуруван средствима хладноратовског инструментаријума, од међусобне шпијунаже до економског подривања, трке у наоружавању и беспризорне медијске пропаганде. На сву срећу, свет је у таквим околностима једино био поштеђен глобалног ратног сукоба, али је зато конфликтност међусобне хладноратовске конфронтације ишла линијом честих регионалних ратова или сукоба локалног карактера иза којих су стајали велики светски хегемони.

Први знаци хладноратовског попуштања дошли су с формирањем КЕБС (Конференције о Европској безбедности и сарадњи) из 1975. године и отпочињањем *йолийишке дейанџиа* (попуштања), контроле нуклеарног оружја и споразума о парцијалном нуклеарном разоружању. Доласком Михаила Горбачова на власт у СССР 1985. године и отпочињањем унутрашњих реформи названих перестројка створени су услови за потпуну политичку, државну и војну дисолуцију Совјетског Савеза (1991) и Варшавског пакта, а као завршни симболички чин тог процеса срушен је Берлински зид 1989. године.

Закључак

Назначени геополитички процеси припремили су нову фазу међународних односа коју одликује изградња *монойоларној йоретџика моћи* на челу са јединим хегемоном САД. Оне ће у том периоду отпочети снажне процесе територијалног

ширења према Истоку, а особито снажно и малигно према границама Руске Федерације. У том периоду Вашингтон је започео интезивно конституисање *новој светској ѱорейќа* по мери својих геополитичких интереса, не штедећи при томе чак ни своје наводне западне

савезнике у оквиру атлантске геополитичке парадигме. Тек ће у последњој деценији 21. века, захваљујући пре свега Русији и Кини, отпочети фаза оспоравања америчке свеукупне моћи и изградња *мултиполарности* као праведнијег међународног поретка.

References / Литература

Despotović, Lj. (2017). *Globalization and geopolitics of identity*. Sremski Karlovci: Kairos. [In Serbian]

78 | Despotović, Lj. i Jevtović, Z. (2019). *Geopolitics of the media*. Novi Sad: Kultura polisa; Sremski Karlovci: Kairos. [In Serbian]

Proroković, D. (2018). *The era of multipolarity*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]

Simić, D. (2009). *World politics*. Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]

Tripković, M. (1992). *Sociological theories*. Novi Sad: Filozofski fakultet. [In Serbian]

Vukadinović, R. (2004). *International political relations*. Zagreb: Politička kultura. [In Croatian]

Ljubiša M. Despotović

Institute for political studies

Belgrade (Serbia)

The Emergence of Modern International Relations as Scientific Disciplines and a Brief Review of their Historical Development

Summary

This paper considers the establishment of modern international relations as a scientific discipline and the first theoretical discussions relating to the definition of its subject. The paper also presents a brief overview of the historical development of international relations with a special emphasis on defining its important contextual determinants, or features.

The post-war establishment of a new science of international politics did not proceed without disagreements, theoretical differences, methodological discussions, and even open resistance to the emerging scientific discipline. Discussions and disputes primarily concerned its subject matter. Some theorists emphasized its eclectic character and the methodological and theoretical wanderings present in the discussions at the time, attempting to challenge

Љубиша Деспотовић

Настанак савремених међународних односа
као научне дисциплине и кратак осврт
на њихов историјски развој

a clear and precise subject determination. But all the trials and great debates that the new scientific discipline went through did not only reveal its theoretical and methodological blunders, but primarily demonstrated the complexity of the subject matter it researches. The ever-present dynamics of the development of international relations between the two world wars further intensified the feeling of frustration and the impossibility of establishing a relevant perception of the new world reality. The new discipline also shed light on the accelerated changes that pushed world relations in the direction of a new global conflict. In its one-hundred-year-long history, the development of WMO as a scientific discipline has gone through four major debates which, despite the intensity of theoretical discussions and methodological challenges, ultimately contributed to its overall constitution as a scientific discipline. Additionally, there is a greater awareness that the shifting of theoretical paradigms is also inherent in other sciences, which are much more exact than political sciences as a whole, and specifically the new discipline that studies international relations.

Key words: contemporary international relations, world politics, historical development, scientific discipline

